

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Пахаренко Анастасії Валентинівни

«Дитина як авторитарна дискурсивна особистість (на матеріалі сучасної англійської мови)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Одним із провідних принципів сучасних лінгвістичних досліджень є принцип антропоцентризму, який, за О.С. Кубряковою, полягає в тому, що наукові об'єкти вивчаються, насамперед, за їх роллю в діяльності людини, за їхнім призначенням в її житті, за їхніми функціями у розвитку людської особистості та її вдосконаленні. Цей принцип виявляється в тому, що людина стає точкою відліку в аналізі тих або інших явищ, та є залученою в цей аналіз, визначаючи його перспективу й кінцеву мету.

Антропоцентризм виходить з необхідності розуміти мову як засіб трансляції знань, досвіду, світобачення, емоцій і внутрішніх переживань людини. У цьому ключі особливої важливості набувають розуміння місця і ролі мови в різноманітних сферах життєдіяльності людини, однією з яких є міжособистісні стосунки. Лінгвістична інтерпретація останніх можлива в межах таких напрямів дослідження, як комунікативна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, дискурсологія, лінгвопрагматика.

Лінгвістична прагматика, основи якої були закладені працями представників Оксфордської школи (Б. Рассел, Дж. Остін, Дж. Серль), ґрунтуючись на об'єднувальному підході до аналізу мови у контексті (культурному, соціальному, ситуативному тощо), – тобто вивченні мови як засобу комунікації, по-новому висвітлює такі одвічні питання лінгвістики, як система і структура мови, мова і знання, мова і мислення, мова та її користувач. Можна стверджувати, що сьогодні вона інтегрує два напрямки дослідження мовних феноменів: по-перше, орієнтованих на системні розвідки прагматичного потенціалу мовних одиниць, і по-друге, направлених на аналіз дискурсивної взаємодії комунікантів в процесі спілкування.

Дисертаційне дослідження А.В. Пахаренко, націлене на вияв специфіки взаємодії вербальних та невербальних комунікативних компонентів у дитячому авторитарному дискурсі при реалізації відповідних стратегій і тактик, порівняно поєднує кожну з них.

Такий задум аналізу стратегій і тактик комунікації здійснено дисертанткою у дитячому авторитарному дискурсі у поліпарадигмальному ракурсі із урахуванням досягнень лінгвопрагматики, дискурсології, теорії комунікації виводить студії подібного типу на новий рівень метаопису у світ міжособистісної прагматики (термін М.А. Locher, S.I. Graham), а точніше – **міжособистісної авторитарної прагматики.**

Отже, обрана А. В. Пахаренко тема – дослідження вербальних та невербальних комунікативних компонентів при реалізації дитячої авторитарності в різних ситуаціях спілкування – узгоджується з колом першочергових інтересів сучасного мовознавства, а за своїм об'єктом, предметом, метою та підходом до вивчення ілюстративного матеріалу дисертаційна робота є, безперечно, **актуальною**. Своєчасність вивчення особливостей функційних маніфестацій авторитарних комунікативних інтенцій дитини в художніх творах англomовних авторів ХХ – початку ХХІ століть та скриптах англomовних художніх кінофільмів підтверджується його відповідністю інтегративним тенденціям когнітивно-дискурсивної парадигми сучасного мовознавства.

Актуальність наукової розвідки забезпечується загальною антропоцентричною спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на вивчення та опис засобів актуалізації комунікативних спрямувань співрозмовників, виявлених у розмаїтому діапазоні мовленнєвих актів у авторитарному дискурсі. Доречним є також залучення комунікативно-дискурсивного та прагмалінгвістичного підходів для визначення адресатної маркованості й обсягу авторитарно-маркованих контекстів.

Рецензована робота є насущною, оригінальною і багато в чому новаторською.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що в ній уперше відбувається послідовний опис феномену дитячої авторитарності на засадах новітньої методики аналізу. Авторка праці виокремлює основні ознаки вказаного феномену, виявляє вербальні та невербальні одиниці його актуалізації, описує лінгвопрагматичні риси, які реалізують цей феномен. Таке різнобічне дослідження дитини як авторитарної особистості вигідно вирізняє дисертацію А.В. Пахаренко від праць, які присвячені висвітленню різних аспектів парентального дискурсу.

Теоретичне підґрунтя, на якому виконано рецензовану дисертацію, заслуговує на увагу та схвалення, оскільки вихідною основою для дослідження стали здобутки сучасної філологічної науки в сфері теорії комунікації, дискурсознавства, прагмалінгвістики, когнітивної лінгвістики, теорії мовної особистості, теорії невербальної комунікації.

Структура роботи може бути повністю схвалена як така, що логічно підпорядковується поставленій меті, композиція розділів відповідає послідовності конкретних завдань, що вирішуються.

Авторка розпочинає розвідку у **першому розділі** з розгляду її теоретико-методологічних основ. Тут наведено аналітичний огляд підходів до тлумачення дитячого авторитарного дискурсу.

Основні поняття, зокрема, дефініція дитячого дискурсу, що прийнята в дисертації (с. 33), його гендерні, вікові та невербальні виміри (підрозділ 1.1.2), дискурсивна особистість дитини та її оточення, ситуації спілкування «дитина-дитина», «дитина-дорослий» (підрозділ 1.2) детально та переконливо потрактовуються у першому розділі.

В цьому ж розділі на основі ґрунтовного аналізу різноманітних підходів до вивчення авторитарності, під якою вона розуміє “бажання утвердити свою владу та впливати на інших осіб за допомогою мовленнєвої продукції шляхом чинення тиску на співрозмовника а також з іллокутивною метою вплинути на адресата для його блага” (с. 59), дисертантка слушно

зауважує, що саме вона є основою для існування авторитарного дискурсу дитини.

Логічним видається докладний аналіз таких складників дитячої авторитарності, як примха, рольова гра (с. 64), супротив та його різновиди (с. 66-68). Ці компоненти як специфічні форми адресації впливають на реалізацію авторитарності у дискурсі і, як наслідок, на особистісно- та статусно-орієнтоване спілкування (с. 79).

На особливу увагу заслуговує підрозділ 1.4, в якому дисертантка докладно представила лінгвістичні парадигми дослідження дискурсу, підходи до вивчення дитячого авторитарного дискурсу, методику аналізу останнього, яка налічує сім етапів із застосуванням релевантних методів (дискурс-аналіз, структурно-семантичний аналіз, контекстуальний аналіз, прагмасемантичний аналіз, метод інтент-аналізу, елементи кількісних підрахунків та порівняльного аналізу). Усе це дозволило успішно визначити принципів взаємодії комунікативних елементів різної семіотичного характеру при дослідженні продукування дитячого авторитарного дискурсу

Необхідно відзначити, що практичні розділи II і III є наглядним прикладом спроможності авторки цілеспрямовано й логічно опрацьовувати й подавати матеріал, будувати окремі послідовності, що утворюють одне ціле. Це, в свою чергу, дозволяє отримувати важливі, вагомі та перспективні результати.

У другому розділі дисертантка ретельно розглянула структурно-семантичні та лінгвопрагматичні параметри авторитарного дискурсу дитини з погляду уживання вербальних та невербальних засобів і дійшла висновку, що вони зумовлені віком та дискурсивним оточенням сіблінгів. Так, авторитарність з представниками ядерної зони в ситуації «дитина – дитина» реалізується за допомогою маркерів повчання (с. 84), багатокomпонентних повторів (с. 89), мітигаторів критики (с. 89) тощо. Спілкування з представниками не-ядерної зони характеризується маркерами гри (с. 90), використанням вокативів (с. 92-93) різноманітних стилістичних засобів

(с. 94-96), модальними конструкціями вірогідності, конструкціями умовного стану (с. 96).

Завдяки детальному дослідженню, виокремлено й описано вербальну поведінку дитини в ситуації «дитина – дорослий», яка варіюється залежно від дискурсивного оточення. Зауважується, що асиметричність статусних ролей з представниками ядерної зони реалізується багатоманітними мовними засобами: дієсловами на позначення бажання та дієсловами мовленнєвої продукції (с. 99; 101), особовими займенниками (с. 99), синтаксичними повторами та риторичним питанням (с. 101-102). Щодо спілкування з дорослими не-ядерної зони, то воно за спостереженнями дисертантки є пасивним і здійснюється шляхом використання вокативів інвективного характеру (с. 103), різних типів питальних конструкцій та паралелізму (с. 104). Це факт пояснюється порушенням правил гармонійної комунікації та статусною нерівністю.

У цьому ж розділі надано вичерпну характеристику невербальних компонентів дитячого авторитарного дискурсу в ситуаціях «дитина – дитина» та «дитина – дорослий» (підрозділ 2.2). Визначаючи специфіку втілення комунікативних намірів адресанта (авторитарної особистості) у форматі «дитина – дитина», дисертантка сконцентрувала увагу на тому, що серед невербальних комунікативних компонентів, що несуть важливе смислове навантаження у формуванні авторитарності, максимальним комунікативним потенціалом володіють кінесичні (усмішка, погляд, жести) (с. 106), другу позицію посідає проксемика (с. 116) і, нарешті, просодика (с. 120).

Інтерес становить і аналіз типових надвербальних складників, які сприяють актуалізації комунікативних намірів адресанта (с. 123-126), що уможливорює зробити висновки про їхній вплив на емоційний стан чи бажання авторитарної особистості до кооперативного / конфліктного способу інтеракції.

Щодо застосування невербаліки у форматі «дитина – дорослий», то за твердженням дисертантки тут спостерігається скорочення їх уживаності навіть із батьками. Особливо це стосується контактних кінесичних невербальних компонентів, комунікативний потенціал яких нівелюється (с. 127-128). У спілкуванні із дорослим не-ядерної зони превалюють просодичні невербальні компоненти, які характеризуються високим рівнем негативної чи позитивної емоційності, оскільки дитина може бути налаштована як на конфлікт, так і на кооперацію (с. 129). Це пояснюється різним рольовим статусом, що вимагає дотримання відповідних умов та правил комунікації.

В **третьому розділі** на основі аналізу фактичного матеріалу дисертантка вирізняє та докладно аналізує стратегічно-тактичну організацію дитячого авторитарного дискурсу. Визначаючи специфіку авторитарної дискурсивної особистості, дисертантка в ситуації спілкування «дитина – дитина» виокремлює стратегії позитивної та негативної авторитарності. Авторка зазначає, що стратегія позитивного домінування актуалізується через тактики повчання (52%) (с. 138), спонування (18%) (с. 140), прояву турботи (30%) (с. 140).

Негативна авторитарність реалізується стратегіями маніпулювання (націлене на зміну мислення чи дій адресата) (підрозділ 3.1.2) через тактики апеляції до емоцій адресата (51%) (с. 143); створення образу винагороди (30%) (с. 145); опосередкованого впливу через залучення третьої особи (12%) (с. 147); удаваної доброзичливості (7%) (с. 148); негативного домінування (підрозділ 3.1.3), де визначається активне: тактики аргументації (5,2%) (с. 150), погрози (8,9%) (с. 153) та наказу (30%) (с. 156) та пасивне домінування: тактики ігнорування слів співрозмовника (2,1%) (с. 158), демонстрація агресії (3,9%) (с. 160), демонстрація інтелектуальної переваги (28,7%) (с. 163), відмови (7,9%) (с. 166), звинувачення (13,3%) (с. 167); дискредитації (підрозділ 3.1.4) за допомогою тактик образи (18%) (с. 171), глузування (59,4%) (с. 173) та применшення чеснот мовця (18%) (с. 176).

Справедливо зазначаючи, що кожна стратегія та тактика спрямована на імплементацію різних інтенцій дискурсивної особистості, варто було б пояснити неоднаковий ступінь їхньої впливовості більш докладно.

У підрозділі 3.2. об'єкт дослідження представлено в зовсім іншій площині. Тут міститься окреслення комунікативних інтенцій авторитарної дискурсивної особистості у форматі «дитина – дорослий», які реалізуються стратегіями самоствердження та домінування у спілкуванні з батьками та представниками не-ядерної зони дискурсивного оточення дитини.

Стратегія самоствердження (підрозділ 3.2.1) реалізується за допомогою тактик відстоювання та аргументації власної позиції (20,7%) (с. 179), демонстрування здібностей або повноважень (21,1%) (с. 181), незгоди (8,9%) (с. 182), уникання прямої відповіді (3,3%) (с. 183); стратегія ж негативного домінування (підрозділ 3.2.2.) втілюється тактиками докору (36,6%) (с. 185) та вимоги (9,4%) (с. 188). З'ясувавши їх комунікативний потенціал, дисертантка дійшла висновку, що дитина як авторитарна дискурсивна особистість застосовує стратегіко-тактичну палітру для того, щоб змусити співрозмовника діяти як їй забагнеться. Справедливо зазначаючи, що кожна стратегія та тактика спрямована на імплементацію різних інтенцій дискурсивної особистості, варто було б пояснити неоднаковий ступінь їхньої впливовості більш докладно.

Робота містить багато схем, що унаочнюють міркування авторки й графічно візуалізують отримані результати. На схвалення заслуговують додатки дисертації, які експліцитно ілюструють проведене дослідження, а за умови видання, могли б слугувати посібником для студентів і аспірантів, які займаються проблемами дискурсології, прагмалінгвістики, теорії комунікації, когнітивістики.

Із огляду на зазначене, беззаперечним є **теоретичне значення** рецензованої дисертації, що полягає у постановці та вирішенні цілої низки питань, пов'язаних зі специфікою добору мовних та мовленнєвих засобів

репрезентації авторитарності в дискурсі, і зумовлене вивченням прагматичного потенціалу вербальних та невербальних прийомів, які використовуються для визначення особливостей дитячого авторитарного дискурсу.

Незаперечним є і **практичне значення** дисертації, яке визначається можливістю використання її положень, результатів і висновків у викладанні курсів лінгвопрагматики, дискурсології, теорії комунікації, стилістики англійської мови. Результати дослідження можуть знайти своє використання у науково-дослідній роботі студентів і аспірантів та при укладанні посібників із зазначених нормативних і спеціальних дисциплін та курсів.

Кандидатська дисертація А.В. Пахаренко має достатньо високий науковий рівень. Позитивне враження справляє лінгвістична обізнаність авторки дисертації та її дослідницькі здібності, уміння переконливо викласти власну точку зору. Розв'язуючи поставлені у дослідженні завдання, дослідниця висловлює нові та оригінальні думки, робить цікаві в науковому відношенні спостереження стосовно структурно-семантичної та стратегіко-тактичної організації дитячого англомовного авторитарного дискурсу.

Висновки узагальнюють результати розвідки і дають підґрунтя для подальшого наукового пошуку в прогресивному напрямі лінгвістичного аналізу авторитарної дискурсивної особистості. Найважливішим, на мою думку, є саме перспективність використання накопиченого матеріалу у подальших мовознавчих дослідженнях.

На користь дисертантки й значна **апробація** результатів дослідження. Так, проблематику та основні положення дисертації А.В. Пахаренко викладено в 15 публікаціях (5 статей надруковано у фахових наукових виданнях України, 1 – за кордоном) та у розділі зарубіжної колективної монографії (у співавторстві, де дисертанту належить здійснення практичної частини дослідження), а також у тезах доповідей на 8 наукових конференціях.

Дисертацію чітко структуровано, виклад послідовний і аргументований, термінологічно точний, оформлення роботи, її бібліографічний апарат повністю відповідає вимогам МОН України. Дисертантка опрацювала значний обсяг вітчизняної та зарубіжної літератури з проблематики дослідження (386 позицій, з яких 116 – іноземними мовами), списку довідкової літератури (5 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (65 позицій). Автореферат повною мірою відбиває зміст і структуру дослідження та є ідентичним основним положенням та висновкам дисертації.

Усе викладене вище дозволяє кваліфікувати кандидатську дисертацію, що розглядається, як серйозну багатопланову працю, яка відповідає сучасному рівню наукових знань та викликам когнітивно-дискурсивних досліджень.

Переходячи до суто критичної частини відзиву, хотілося б наголосити на загальній позитивній оцінці дисертаційної роботи. Сподіваємося, що зазначені нижче, а також вище в тексті відгуку зауваження, питання й міркування щодо неясностей і неточностей будуть висловлені в ході дискусії та будуть ураховані в подальшій науковій роботі дисертантки:

1. Докладно розглянувши роль надвербальних компонентів у здійсненні авторитарного впливу в ситуації спілкування «дитина – дитина» (підрозділ 2.2.1), авторка залишила поза увагою аналіз їх функцій у форматі спілкування «дитина – дорослий». Таке дослідження додало би завершеності цій частині дисертації.

2. Тісно пов'язаним з попереднім є наше наступне міркування. Переосмислюючи роль невербаліки у цифровому столітті, мимоволі постають питання, який модус є вагомішим вербальний чи невербальний; чи можливо, взагалі, встановити превалюючий модус; чи успішність будь-якої комунікації забезпечується одночасною комбінацією вербальних та невербальних модусів?

3. Ґрунтовно і вичерпно проаналізувавши лінгвостилістичні характеристики комунікативних інтенцій авторитарної особистості дитини, дисертантка дійшла висновку, що найбільш широка палітра засобів виразності спостерігається серед образно-тропеїчних засобів (художнє порівняння, метафора та гіпербола, емоційно забарвлена лексика) (с. 85; 92; 117; 122; 132; 139; 147; 176; 177 тощо) та синтактико-стилістичних (паралельні конструкції, повтор, риторичне запитання) (с. 104; 132; 141; 139; 147; 151; 76; 94; 101), інакше кажучи ті, що спрямовані на зміну думки, поведінки співрозмовника на користь адресата. Але, на жаль, минула такі засоби, як епітет, метонімія, персоніфікація, антитеза, оксиморон, емфатичні конструкції, інверсія, які також є потужним способом атракції уваги адресата до повідомлюваної інформації.

4. Враховуючи теоретичні засади прагмалінгвістики, виділено об'ємний клас мовленнєвих актів (директиви, комісиви та менасиви), в яких реалізуються комунікативні інтенції адресанта дитячого авторитарного дискурсу (с. 82, 108, 153 тощо). Виникає питання: «Чи використовуються інші типи мовленнєвих актів: квесетиви, бехабітиви, імперативи, експресиви, репрезентативи тощо для актуалізації авторитарності дитини?»

Зроблені зауваження не зменшують загальної позитивної оцінки дисертації, вони не стосуються змісту основних положень дослідження і не ставлять під сумнів достовірність отриманих результатів та сформульованих теоретичних висновків, що мають суттєве значення для подальшого розвитку лінгвістики, а скоріше мають дорадчий характер. Усі положення, винесені авторкою на захист, є теоретично новими, зробленими самостійно внаслідок власного дослідження.

Отже, дисертаційна праця «Дитина як авторитарна дискурсивна особистість (на матеріалі сучасної англійської мови)» є оригінальним завершеним дослідженням, яке за змістом та оформленням відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затверджену постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними

згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 607 від 15.07.2020, а її авторка – **Пахаренко Анастасія Валентинівна** – заслуговує на присудження їй наукового ступеню кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології
Запорізького національного університету

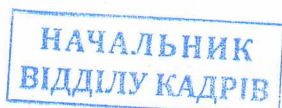
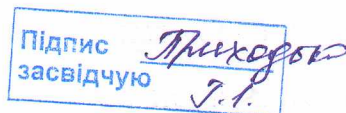
Ганна ПРИХОДЬКО

Вчений секретар,

кандидат філологічних наук, доцент

Оксана ПРОЦЕНКО

Відгука одержано 11.09.2020 р.

Вчений секретар спецради Мр. Г. Г. Морозова